

ROLUL LIBERTĂȚII PRESEI ÎN PROCESUL DE INTEGRARE EUROPEANĂ A REPUBLICII MOLDOVA*

VALERIU SĂHĂRNEANU

Îmi revine o misiune, oarecum anostă, să vorbesc despre importanța unei prese libere, în special, și a libertății presei, în general, pentru integrarea europeană a Republicii Moldova. Anostă pentru că trebuie să fac acest lucru aici, la București, unde presa liberă a intrat în drepturile ei încă în decembrie '89. În anii de după Revoluție ea a constituit motorul care a condus România sub umbrela de securitate a Alianței Nord-Atlantice, iar astăzi are rolul de locomotivă în procesul de integrare a țării în Uniunea Europeană. Înainte de a stabili niște cote obligatorii ale dezvoltării economice, Europa ia în considerare nivelul de garantare și starea reală a drepturilor și libertăților în țările aspirante. Or, libertatea de exprimare a presei și a cetățenilor stă pe primul loc în evaluarea standardelor de societate cu sistem democratic funcțional. Țările din Europa Occidentală, unde atare sisteme lucrează eficient, au demonstrat pe viu că presa liberă este cheia unei dezvoltări durabile iar libertatea presei este condiția indispensabilă a bunăstării și a prosperității economice și sociale.

Deși drumul spre libertate al presei din România nu a fost perfect neted, el a fost totuși unul corect orientat. Jurnaliștii au știut să valorifice cu mai multe șanse de succes obiectivele profesionale ale independenței editoriale și ale discursului bazat pe apărarea interesului public. Clasa politică din România a fost motivată să respecte modelele occidentale de edificare a presei libere, abținându-se de la tentația instinctivă de a poseda presa la modul direct prin fondarea și subvenționarea presei de către stat.

În Republica Moldova calitatea clasei politice s-a dovedit a fi mult inferioară gradului de pregătire pentru a face față provocărilor unor asemenea perioade complexe cum a fost și este încă pentru noi, basarabenii, cea a tranziției de la regimul totalitar la cel de orientare democratică. Mentalitatea de formătie sovietică a celor ce le-a revenit prin hazardul sortii să pună bazele noului stat independent a predominat chiar în faza conceperii principiilor fundamentale de edificare și funcționare a statului de drept. Astfel, clasa politică a insistat să mențină con-

* Intervenție în cadrul seminarului internațional „România și Republica Moldova în contextul integrării euro-atlantice“, organizat de Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române în zilele de 11 și 12 iunie 2004.

trolul de stat al presei, lipsind opinia publică de cel mai important instrument de monitorizare a calității procesului de guvernare. Efectele nu s-au lăsat așteptate și în scurt timp Tânărul stat moldovenesc a căzut pe mâna unor guvernări lipsite de competență, antinaționale, cuprinse de setea revanșei ideologice și dominate de proiecte geopolitice fără acoperire logică.

Cu o presă de buzunar la îndemână, primele două guvernări cvasidemocratice au putut să risipească și să însușească fără scrupule bunuri publice, provocând sărăcia și anarhia juridică. Corupția a pătruns în toate structurile statului și a cauzat o atmosferă de profundă deznaștere în masele largi ale populației. Nemulțumirea și indignarea opiniei publice abia auzite prin glasul prea slab și nesemnificativ al presei independente puteau fi foarte ușor stinse în zgromotul de laudă și minciună al presei de stat și al celei obediente. Astfel, aceste guvernări, ghidate din culise de interesele geopolitice ale Federăției Ruse, au realizat principalul obiectiv al misiunii lor, cel de a compromite reformele democratice, democrația ca sistem, și de a schimba direcția strategică europeană a celui de-al doilea stat românesc.

Lipsită de posibilitatea de a se întreține și pusă în față unui dezastru, populația activă a Republicii Moldova, în cea mai mare parte cea titulară moldovenească, s-a văzut nevoită să se salveze prin exod masiv în căutarea surselor de existență. Cea rămasă în captivitatea statului-căpușă a căzut foarte ușor în mrejile discursului pseudojustițiar și populist al partidului comuniștilor ce a venit la putere la începutul anului 2001 pentru a încheia procesul de deznaționalizare și de transformare a țării în protectorat rusesc — avanpost în calea extinderii spre est a Alianței Nord-Atlantice și a Comunității Europene — situație în totală discrepanță cu scopurile ce și le-a propus Republica Moldova în *Declarația de Independență*.

În felul acesta, Republica Moldova a devenit cel mai elocvent exemplu de cădere în dezastru politic, economic și social în lipsa unui institut viguros și eficient al presei libere. Actualmente, mediul politic general în care activează instituțiile mass-media este determinat de insistențele puterii politice de a anula toate realizările democratice în domeniul presei. Deja la începutul anului 2002 toată presa de stat a fost transformată în presă de partid. Compania de stat Teleradio-Moldova, ziarele și agențiile guvernamentale au devenit instrumente de propagandă și sunt folosite ca vârfuri de lance împotriva oponenților politici, personalităților dezagreate, mediilor nearondate încă cercului de interes ale partidului de guvernământ.

Mediul este sufocant, caracterizat prin promovarea unor politici opresive și ostile principiilor democratice de funcționare a presei libere, prin neonorarea angajamentelor de transformare a Companiei Teleradio-Moldova în instituție publică autentică a audiovizualului, prin subminarea economică, finanțieră și instituțională a mediilor de informare și a organizațiilor de media naționale, prin protejarea presei de stat și a celei de expresie rusă în detrimentul presei naționale.

Legile și proiectele de legi promovate prin inițiative legislative de către ramurile puterii în scopul reglementărilor interne au urmărit adaptarea mediului legislativ la comandamentele politice și ideologice ale partidului de guvernă-

mânt și au avut efect prohibitiv pentru activitatea mass-media. Marea majoritate a acestor legi au suscitat aprecieri negative din partea opoziției politice, a societății civile în ansamblu, a mediului jurnalistic, precum și a experților internaționali solicitați să se exprime.

De remarcat că întreg cadrul legislativ, intrat în vigoare în ultimii doi ani, nu este coroborat întocmai cu prevederile *Convenției Europene pentru Drepturile Omului* la care Republica Moldova este parte. Documentul stipulează clar că libertatea presei este piatra de temelie a societății democratice și spre fortificarea ei trebuie să lucreze cei abiliți să elaboreze și să aprobe legile statului. Definiția clasică a libertății presei este cuprinsă în termenii libertății ei față de structurile statului. Legislativul Republicii Moldova nu numai că nu a desființat presa guvernamentală tipărită, nu numai că evită să pună în aplicare mecanismele de transformare a audiovizualului de stat în audiovizual public, ci din contră, încurajează apariția presei de stat tipărită și audiovizuală la nivel central și local.

Mentalitatea marcată de educația bolșevică a clasei politice aflate la putere în Republica Moldova nu poate accepta să guverneze fără o presă aflată în subordine. Este tocmai situația inversată a societăților democratice, în care guvernările nu pot exista fără o presă în opoziție. În Republica Moldova, presa liberă este considerată de către acest tip sovietic de guvernare drept opoziție politică și este tratată în consecință. Actuala Putere a împărțit presa în două categorii. Divizarea se face în baza unor precepte ideologice ale partidului de guvernământ: 1) presa oficială, care, pentru că nu critică puterea, chipurile, „contribuie“ la consolidarea „statalității“ și 2) presa de opoziție, care, criticând puterea, urmărește lichidarea „statalității“ și, deci, este antistatală.

La diminuarea influenței presei independente autohtone asupra opiniei publice este pusă să lucreze și autoritatea de reglementare a audiovizualului, care se numește Consiliul Coordonator al Audiovizualului (CCA), reprezentată sută la sută de exponenții partidului de guvernământ. Repartizarea frecvențelor de către această instituție are loc, imitând regula cerută de lege a concursului, în baza unor comandamente politice. Scopul este de a nu permite apariția unor surse locale independente de informare a populației. Exemplu concluziv este cazul postului de radio Vocea Basarabiei, care a solicitat prin concurs în ultimii trei ani peste 30 de frecvențe disponibile, prezentând și o concepție a unei rețele naționale. CCA a respins cu ostentație toate cererile. În același timp el a oferit licențe unor posturi de radio rusești, care și-au construit și rețele pe tot teritoriul Republicii Moldova. Acum populația este mai bine informată despre ceea ce se întâmplă la Vorcuta decât ce face lumea la Chișinău. În rezultatul acestei politici, situația generală în domeniul este dezastroasă pentru producătorul autohton.

Astfel, din 69 de posturi de radio și televiziune difuzate prin eter în Republica Moldova, doar 16 au programe proprii, iar restul 53 retransmit programele altor posturi străine. Potrivit unui raport de specialitate, 43 dintre posturile retransmise sunt produse în Rusia, 4 — în România, iar altele 6 — în alte țări. Numărul mic al programelor produse în Republica Moldova nu este determinat numai de

motive financiare, ci de politica necoordonată a Consiliului Coordonator al Audiovizualului privind eliberarea licențelor de emisie.

Din cele 25 de posturi de radio care activează pe teritoriul Republicii Moldova, doar un singur post (Vocea Basarabiei) difuzează pe întreaga grilă în limba română, alte 6 difuzează emisiuni mixte în limba română și în limba rusă, 20 de posturi difuzează doar în limba rusă. Zilnic auditoriul moldovean poate receptiona aproape 600 ore de emisiuni în limba rusă și doar 156 de ore în limba română.

Catalogul de abonare al presei tipărite cuprinde în total 24 de titluri de presă editată în Republica Moldova în limba română, dintre care 2 publicații cotidiene („Flux“, „Moldova Suverană“), 8 titluri de săptămânale, 8 titluri de publicații lunare și 6 titluri de publicații bilunare. Dintre acestea doar 8 publicații sunt de informație și opinie, celelalte fiind tipărituri ale diferitelor minister și departamente sau buletine specializate. Volumul presei de limbă română însumează zilnic 12 pagini, și săptămânal aproximativ 160 de pagini.

Presa de limbă rusă editată în Republica Moldova numără 38 de titluri de bază, între care 20 publicații sunt de informare și opinie, 7 publicații au ediții zilnice, 16 publicații au apariții săptămânale, iar restul sunt publicații bilunare și lunare. Presa de limbă rusă apare zilnic în circa 316 pagini. Presa de limbă rusă tipărită este suplimentată de un număr de 162 de titluri de ziare și reviste editate în Federația Rusă și difuzate pe teritoriul Republicii Moldova. Din iulie 2002, la Chișinău, în copertile oficiosului guvernamental „Nezavisimaya Moldova“, apare săptămânal un digest informațional, finanțat de agenția oficială de informații a Federației Ruse. În cadrul aceleiași politici de favorizare a fluxului de informații din Federația Rusă se înscrie și inaugurarea în 2003, prin implicarea directă a președinților Rusiei și Moldovei, a unei agenții de presă electronică, apărută sub auspiciile unei agenții de presă a Guvernului Federației Ruse.

Presa editată în România și difuzată pe teritoriul Republicii Moldova este reprezentată de 49 de titluri, în cea mai mare parte magazine specializate. În Republica Moldova nu este difuzat nici unul dintre cotidienele sau săptămânalele editate în România. Nici unul din marile cotidiene de la București nu au actualmente ediții de Chișinău și nici suplimente pe modelul presei ruse. Digest-ul presei românești „Gazeta Românească“, lansat ca proiect moldo-român, a fost închis în august 2002 din lipsă de finanțe.

Scorul general al presei difuzate pe teritoriul Republicii Moldova este de 73 la 200 (titluri) în favoarea presei de limbă rusă.

Raportată la componența etnică a societății din Republica Moldova în care populația română băștinașă este de aproape 70% iar diaspora de etnie rusă este de 12,5%, este evidentă politica de marginalizare a limbii române în presă și de discriminare a populației majoritare vorbitoare de limbă română prin faptul că este privată de dreptul de a fi informată în limba maternă. Or, problema limbii este și marea problemă a viitorului presei naționale.

Republica Moldova este un stat apărut pe ruinele imperiului sovietic. Partidul Comunist care a guvernat Uniunea Sovietică a tratat populația băștinașă în spiritul superiorității limbii ruse, pe de o parte, și al inoculării inferiorității, inutilității

prin lipsă de perspectivă a limbii române, pe de altă parte. În plus, s-a încercat inocularea în conștiința moldovenilor a ideii că ei vorbesc o limbă deosebită de cea română. În această muncă era antrenată marea mașinărie ideologică a statului sovietic din care făceau parte presa, radioul și televiziunea. Populația locală minoritară era prelucrată să se dezică de limba maternă, de identitatea sa istorică și urma să fie contopită în scurt timp în „marele popor sovietic“, care, conform preceptelor ideologice, trebuia să devină o supraputere mondială.

Pentru a reveni la normalitate, imediat după asumarea independenței, Republica Moldova a avut nevoie pe parcursul anilor de tranziție de programe speciale menite să stabilească echilibrul necesar într-un stat în care populația majoritară a devenit deja cea de limbă română și să înlăture efectele politicii sovietice de rusificare și deznaționalizare. Acest deziderat de primă importanță putea fi realizat numai prin politica de susținere și promovare a presei naționale, prin încurajarea emisiunilor de limbă română în programele posturilor de radio și de televiziune publice și private.

În lipsa acestei susțineri din partea statului și a unor investiții serioase, mass-media națională nu a putut să depășească handicapul perioadei sovietice, când a fost ținută în postura de presă de categoria a doua. Statul moldovenesc nu numai că nu a lucrat pentru a restabili echilibrul între presa de limbă rusă și cea de limbă română, dar a promovat o politică deschisă păguboasă de transformare a Republicii Moldova într-o colonie informațională a Federației Ruse, cedându-i insistent acesteia întregul spațiu informațional atât pe domeniul presei tipărite, cât și pe cel al audiovizualului. Nici parlamentul și nici guvernul nu au insistat să promoveze o lege care să legifereze, conform uzanțelor și obligațiilor statului suveran, promovarea publicității și reclamei în limba română. Din contră, toate guvernele au protejat și au promovat prioritatea neafișată, dar esențială a limbii ruse în reclamă și publicitate, lucrând în detrimentul imediat, dar și spre subminarea perspectivei presei autohtone.

Diminuând conștient importanța și prioritatea limbii române, ca limbă a majoritatii și liant de integrare pentru reprezentanții diasporelor conlocuitoare, autoritățile moldovenești au oficializat prioritatea limbii ruse ca limbă a reclamei și publicității. Datorită acestei politici, presa de limbă rusă a reușit să capteze cea mai mare parte a capitalului publicitar de pe piața de reclamă a Republicii Moldova. Presa de limbă română a fost sortită sau să dispară (în 10 ani au fost lichidate peste 20 de gazete, reviste, agenții, posturi de radio și televiziune de limbă română) sau să existe în continuare din donații, sponsorizări și subvenții, întotdeauna provizorii și neînsemnate.

Spre deosebire de alte guverne, cel al Federației Ruse a declarat deschis că interesele Rusiei în Republica Moldova sunt mari și importante, a acționat cu promptitudine și fără menajamente, aplicând binecunoscutul principiu: cine controlează informația, controlează puterea. Cotidienele și periodicele moscovite nu au dispărut din chioșcurile moldovenești. Ele și-au deschis în Republica Moldova filiale și și-au ridicat cotele de interes ale cititorilor locali prin deschiderea unor redacții în teritoriile desprinse (vecinătatea apropiată) și prin editarea unor suplimente locale, încorporate în edițiile de bază pregătite în Rusia. Astăzi,

capitalul publicitar anual de pe piața Republicii Moldova revine în proporție de 80 la sută publicațiilor de limbă rusă — ziarelor, revistelor, magazinelor, posturilor de radio și de televiziune.

Guvernările care s-au succedat la cîrma Republicii Moldova nu au realizat până acum că problema promovării limbii române oficiale este cheia de soluționare a multor probleme ale țării. Pentru viitorul presei democratice, problemele limbii, ale educației și ale creșterii economice sunt indisolubile și de importanță primordială.

Având în vedere exodul masiv al populației băstinașe, care constituie marele consumator și susținător financiar al presei de limbă română, politica oficială de diminuare a importanței limbii române și impunerea creșterii influenței limbii ruse, putem constata că viitorul presei de limbă română în Republica Moldova este grav afectat de politicile de moment.

Viziunea de ansamblu asupra situației presei din Republica Moldova relevă tabloul unui declin general al presei naționale pe fundalul unei crize complexe și multidimensionale a acestei instituții democratice.

Prima dimensiune ține de criza economico-demografică. Incompetența guvernărilor a transformat tranzitia într-un coșmar fără sfîrșit. Erodarea continuă a stratului erudit al populației prin exodul masiv și motivat de sărăcie este, cu certitudine, cea mai mare daună adusă presei naționale. Conform datelor oficiale, în anul 2003, peste hotarele țării au plecat fără ca să se întoarcă circa 100 000 de bărbați și femei, cuprinși între vîrstele de 20-55 de ani. Numărul celor plecați în ultimii opt-nouă ani a întrecut cifra de un milion. Între ei - cititori tradiționali și conștanți ai presei: profesori, medici, ingineri, agronomi, tehnicieni, construcțori, tineri absolvenți ai universităților naționale și occidentale. Exodul a afectat situația prezentă a presei și a creat fisuri periculoase în structura de rezistență a viitorului ei. Ultimele evaluări ale sistemului instructiv-educațional arată că numărul copiilor care completează școlile primare s-a înjumătățit în anul 2003 și se află în continuă descreștere. Asta în timp ce indicele mortalității l-a depășit de aproape două ori pe cel al natalității. Cititori de presă în țară au rămas puțini, fiindcă marea majoritate a societății o constituie populația ce trăiește sub pragul sărăciei. Statistica oficială arată că cea mai prost plătită pătură socială sunt țărani, urmați de bugetarii de la educație și ocrotirea sănătății. Această categorie constituie circa 60% din populația întregii țări. Ea locuiește în localitățile rurale, acolo unde presa este greu accesibilă. În aceeași categorie pot fi incluși majoritatea pensionarilor cu venituri mici (între 5 și 13 dolari lunar). La alt pol social se află pătura oamenilor bogăți și foarte bogăți, în proporție de până la 10%, care citește puțin din alte considerente. Pătura socială mijlocie — cea care constituie indicele unei bunăstări generale — lipsește în totalitate și nici nu este stimulată să apară. Piața publicitară este prea mult legată de oferta politică și în toți acești ani nu a fost favorabilă presei naționale.

A doua este dimensiunea juridică a crizei, care, în urma aplicării sancțiunilor prevăzute în *Codul Civil* (amenzi neplafonate), capătă expresia cea mai periculoasă pe care o poate genera un sistem politic bazat pe interpretarea arbitrară, unilaterală a *Constituției* și a cadrului legal, aparent democratic. Dependența

politică a justiției este cel mai grav fenomen care afectează societatea. El impune autocenzura și diminuează spiritul critic al presei — elemente fără de care este imposibilă dezvoltarea societății.

A treia este dimensiunea politică a crizei, care se manifestă în procesele de reetatizare a presei, procese declanșate la toate nivelurile, dar mai cu seamă în structurile raionale restabilite de regimul de la guvernare. Consolidarea presei centrale de stat și menținerea controlului asupra audiovizualului de stat sunt parte a politicii oficiale a statului. Presunile asupra presei independente, încercările de a o reduce la număr și la tăcere sunt dovada instaurării unui stat dictatorial, în care cele mai nedorite elemente sunt presa liberă și jurnalismul independent ca generatori ai opiniei publice și promotori ai transparenței.

În felul acesta, sloganile puterii politice de la Chișinău de integrare europeană sunt simple declarații, menite să inducă în eroare opinia publică națională și internațională.

Societatea civilă din Republica Moldova, în special Uniunea Jurnaliștilor, atrasă atenția în repetate rânduri asupra politicii duplicitare a Puterii de la Chișinău vizavi de obligația de a respecta și garanta funcționarea instituției democratice a presei libere.

Silită să activeze în mediul unei țări descumpănite în plan instituțional democratic, presa independentă din Republica Moldova are nevoie și de o susținere internațională pentru a putea supraviețui. În acest sens, Europa, prin organizațiile de media din România, țară în care presa liberă funcționează cu eficiență, dar și prin societatea civilă de aici, ar putea fi acel sprijin de care presa moldovenească are nevoie în tranziția sa spre un stat cu adevărat democratic.

Prin autoritatea sa, România ar putea fi coordonatorul programelor comunitare europene de susținere și dezvoltare a presei libere în țările din vecinătatea spațiului. Exemple pot fi modelele Lituania pentru Belarus sau Polonia pentru Ucraina.

Astfel, pe lângă rolul pe care îl are în realizarea unui proces integrator național între cele două state românești, României îi revine și misiunea europeană de promovare a Republicii Moldova în spațiul occidental.

La rândul său, Republica Moldova trebuie să dea dovada înțelegерii că fără o presă liberă este de neconceput integrarea sa într-o Europă liberă.